

Rehekuu
26. päiv
2017

Nummör
22 (398)

Leht mass 0,50 €

UMMA LEHT

VANA - VÖROMAA RAHVA UMAN KEELLEN LEHT

Kuusingu Toomas kunstnigus olõmisõst

Kae lk 2

Midä tähendäs ja oppas mõts?

Kae lk 3

Kolhoosiao juhtumiisi tüükua mant

Kae lk 4

Võro keele nädäl 6.–12. märdikuul

Võro instituudi iistvõtmisõl peetas märdikuu töösõl nädälil, 6.–12.11. võro keele nädälit. Seo om joba 12. kõrd, ku säändse nädäliga kutsutas üles inämb võro kiilt pruukma. Tan omma är tuudu timahavatsõs võro keele nädälis plaanidu ettevõtõmisõ.

Meediän

- Iispääväst riidini kell 11.30 Vikerraadion lõunaestekiilne järejutt, kõrdas 22.30. Loetas Traadi Matsi «Kiusu».
- 7. märdikuul kellä 16–18 tege Teppani Sten Vikerraadion võro-keelitside laulõ erisaatõ.
- 12. märdikuul kell 11.05 lüü «Mnemoturniir» Vikerraadion kah võro keele nädäli tegemiisin ütten. Kuis täpsäle, piät kullõma.

Mofoaraamatun

- Võrokeeline «Kuldvillak» – kõik huvilidsõ saava umas hääs meeles hinnäst pruuvi.

Koolilatsilõ

- 31. kõrda oodõtas latsi ja nuuri võrokeelitsit kirätõid võistlusõlõ «Mino Võromaa». Võistlus käü ütten Uma Lehe jutuvõistlusõga.
- 7. märdikuul kell 13 ettelugõmisõ päiv «Kullõ, ma loe sullõ!» Võro latsiraamadukogon.
- 10. märdikuul kell 14 «Mino Võromaa» safa 30. raamadu kaeadsidi Võro kultuurimajan Kannõl.

Latsiaialatsilõ

- Võro keele nädälit peetas hulga ettevõtõmisiga kõigin Vana-Võromaa latsiaidu keelepessin.

Muusõumõn

- 6.–10. märdikuul Põlva talorahvamuusõumin Karilatsin: sandinküümise oppus: kuis sääne muud tull ja kuis omma santõ kombõ ao joosul muutunu; võrokeeline maastigumäng keskmädsele koolijaolõ.
- 6.–10. märdikuul Mõnistõ talorahvamuusõumin opipäiv latsilõ: kuis mardipäivä peetas, midä tuul pääväl tetäs.
- 9. märdikuul kell 14 Eesti krooni 25. aastapäivä puhul kõnõldas Kreutzwaldi muusõumin uma raha tulõkist 1990. aastidõ alostusõn.

Võro kiil laadu pääl

- 11. märdikuul Uma Meki suurlaat Võrol: kaubõldas seo nuka söögikraamiga. Laadu ütts kauplõmiskiiil om võro kiil. Kõrralik süük täüt kõttu! Kae laaduteedüst: umamekk.ee.

Võro kiil matkaraa pääl

- 11. märdikuul kell 11 Uma Pido matkasafa «Määne om seo maa? Kaemi perrä!» kolmas matk Urvastõ kihlkunnan.

Kavva tävvenädäs ja täpsüstädäs. Kae kodolehe wi.ee päält.

UL

Valmis om saanu vahtsõnõ latsiakirä Täheke võrokeeline nummör. Seo kõrd om Tähekesen värskit võrokeelitsit luulõtuisi Contra ja Laanõ Triinu sulõst, Rahmani Jan om kirotanu, kuis vallavanõmbast sai vallanoorõmb, Pütsepä Anni Marie ja Juhani omma kirja pandnu luu kolmõ kana suvõkodo juhtumiisist ja viil lõvvüs Kiviräha Andrusõ jutt arbuusist ja tatipuuust, miä om võro kiilde ümbre pantu. Kuldrõ, Vilustõ ja Põlva latsõ omma kirotanu ilosit juttõ umast elost ja Sõmmõpalo latsõ omma sinnä pilte mano joonistanu. Rebäse elost kirotas Holtsi Leila ja om ütts värski eestikiilne raamat, midä tutvustõdas. Om ka võrokeelitsit nalju, meisterdämist, koomiks ja mõnõ uudissõ. Juttõ mano omma pilte tšekendänü Võromaa juuriga kunstnigu. Aokirä saava kingituses kõik Vana-Võromaa 1. klassi latsõ ja kõik võro keele opja koolin. Ku jakkus, kingitäs Tähekeist ka latsiaialatsilõ vai latsiaiaoppajilõ, kiä opva vai oppasõ võro kiilt.

UL

Sann tege targõmbas

RAHMANI JAN

Et sannan saa oppi ja opada, tuud tiidse Haani Mooska talo pernaanõ Veeroja Eda innegi. A ku tä lei kokko inemiisi numbri, kiä perämädse kolmõ aastaga timä käest mäenestki sannakoolitust saanu omma, hiitü tä esiki är: nummör oll 3500! No om Eda tegemiisi tähele pant ka laembalt. Timahavadõ täuskasunuidõ oppidõ nädäli alostõsõn hõigati vällä, et Eda om ummi sannakoolituisi ja tüütarriga saanu aasta opiteo eripreemiä.

Om riidine päiv ja Eda kütt kõrraga kolmõ sanna. Edimäne sann om õnnõ lihasuidsutamisõ jaos, sinnä sannaliisi sisse ei lasta. Lihasuidsutamisõ man piät kaema kraati ja puid tulõ pääle panda kõrraga kats–kolm halgo. Seo kõrd lätt kats halgo mano.

Edesi liigumi peripäivä töösõ sanna mano. Seo om sann, kohe lubatas küläliisi ja midä tulõ küttä kõrraligõ ahotäüsi kaup. «Ma kae, kas kõik tuki omma är palanu, inne ei taha vahtsõt ahotäüt pääle panda,» ütles Eda. Kas vahtsõnõ koolitus om käümä lännü?

Oppust mitmõ kandi päält

A tõtõstõ: määndse nuu sannaga kõüdedü koolitusõ sis omma? «Noid om väega mitmõsugumaidis,» seletäs Veeroja Eda. «Küländ harilik om viha tegemine. A oppi saa ka keresse ehitämist ja sanna ehitämist.»

Nuu omma sis lihtsämä

RAHMANI JANI PILT

Veeroja Eda pand lihasuidsutamisõ sanna ahjo kats halgo mano. Egä aho ja sanna kütmine om umaette kunst, miä nõud tiidmiisi.

koolitusõ, a tetäs ka keerolidsõmbit. «Mi õkva nelä naasõga lõpõtõmi säändse kursusõ, kuis olla sanna pernaanõ. Opsõmi, midä suidsusannan tetä, kuis sannan kõrda pitä. Kaimi naisiga toimõndämist, mihiiga toimõndämist, säänest sportligumbat puult, kaimi kuppõ pandmist ja sanna hügieeni ja hindä hügieeni,» lugõ Eda ette.

Eda om iist võtnu ka oppuisi edevanõmbidõga läbikäümisest, opanu kuu kaemist ja muud. «Ma arva, et egäüts, kes Mooska talon sannan käü, saa midägi vahtsõt teedä. Egä kolmõtunninõ sannankäük om tüütarrõ.»

Ekskursiooni viil pääle

Nii omgi Veeroja Eda rehkendüse perrä egäsugumaidisist kooli-

tuisist ja tüütarrist ossa saanu 3500 inemist. A seogi olõ-i viil kõik. Lisas käävä Mooska talon ekskursiooni, käüdäs bussõ kaup, noid Eda koolitõduidõ numbri sisse es loe. «Ekskursioonõga kõnõlõmi lühembält, nä saava lühkü teedüsse tuust, mille sann meile tähtsä om, et sannan olõmi sündünü ja surnu, sannan saami edevanõmbidõ tiidmise kätte, sannast saa tervüst ja meelerahhu,» seletäs Eda.

Inemiisi om käünü Mooskan üle ilma. Ja Eestist käü iks kah hulga rahvast.

Üts ei olõ ilmatark

Mõni külälaine om esi sanna umanik ja om tulnu kaema säändse olõkiga, et noh, mis tan

sis om. A perän ütles, et sai iks tarkust mano.

«Ja mi käümi esi kah tõisi man sannan ja saami egä kõrd tarkust mano. Tan ei olõ nii, et ütts om ilmatark. Egäl perrel, egäl talol, egäl kogokunnal om mäenegi tiidmine,» lõüd Veeroja Eda.

«Ja ku uma tiidmise vanõmbast kombõstikust kokko panõmi, sis saami peris kinä pildi, midä saami ütstõsõ toel alalõ hoita,» võtt tä teema kokko.

Kolmanda sanna ahi om kah halo ala saanu. Seo om suur ahi, taha lätt kõrraga mitu üsätäüt. Ödakus om uuta sannahuviliidsi Leedust ja Soomõst. Saa jälleki ütstõsõ käest vahtsõt tarkuisi oppi.

Lindora laadu päält saa vahtsõt tähtraamatut

Joba satu aastit tulõ rahvas 28. rehekuul kokko Lindora tiiristi, et pitä suurt sügüest laatu. Taa om paik, kohe tuldas Võromaalt ja Setomaalt ja kavvõmbast kah. Ja joba kümniit aastit saa Lindora laadu aos valmis tulõva aasta kallendri, Võro-Seto tähtraamat, kon seen kaemist ja lugõmist vanast ja vahtsõst aost.

Nigu õks, om ka tulõva aasta tähtraamatun kallendri osa, kost saa kaia, kuna päiv nõsõs vai alla lätt, määndse omma kuufaasi, kuna peetas rahvakallendri tähtpäivi. Kallendrist saa kaia ka tuud,

kuna om mõnõl kultuuriluun tähtsä mi kandi inemisel tsõõrik sünnüpäiv.

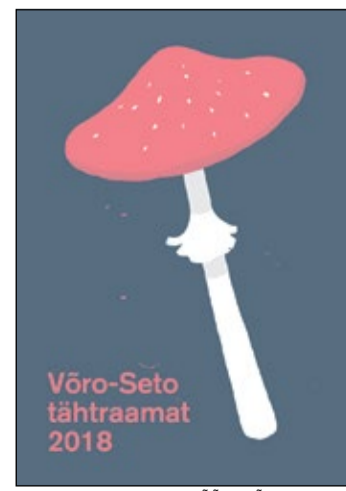
Tulõva aasta om Eesti riigil saanda aasta sünnüpäiv ja tõsõl piimäkuul peetas viiendät Tuuperäst kõnõlõs ka vahtsõnõ tähtraamat, kuis Võromaalt om läbi aigõ sünnüpäivi peetü. Ja mink mõnõ söögipõppusõ, mink perrä või pidopääväl tallita.

A Hiina kallendrin om hoo- bis tulõman piniaastak. Tuuperäst tulõ juttu ka pinnest. Pini om inemisege ütten elänü joba kogonivanast aost saani, a pini ja inemise läbisaamine om esi

aigõl olnu esimuudu.

Lõvvüs ka vahtsõmbat võroja setokeelist ilukirändüst ja muud lugõmist. Tähtraamadu autori omma Häniläne, Sarvõ Öiõ, Kalkuni Andreas, Allasõ Tiia, Kolga Raimond, Kõivupu Marju, Ruusmaa Arthur, Leppiku Sakarias, Kalda Hiljar, Elleri Kalle, Holtsi Leila ja Matvei Arvi.

Liikva pühä, päävä nõsõmisõ ja allaminegi ja kuufaasi rehkend vällä Kasagu Enn, toimõndi Fastrõ Mariko ja Rahmani Jan. Kunstnigutüü tekk Rõõmusõ Jaan.

RÕÕMUSÕ JAANI KAAS

UL Võro-Seto tähtraamat 2018.

Midä ütest mõtsankäügist oppi?

RAHMANI JAN

Nohipalo, pühapäiv, 15. rehekuu. Päiv paistus, üle hulga ao om hää ilm. Uma Pido kõrraldaja ja töösõ hää ütenuüjä omma inemiisi matkalõ kutsnu ja paistus, et rahvas om kutsmist tõsitsõlt võtnu. Om kätte jõudnu matka väälläkuulutõt alostusõ aig, a autit muvu vuur Valgõjärve parkmisplatsi päälle mano. Esiki paar bussi tulõ. Kõrraldaja omma är hiitünü: kuis taa suur rahvahulk ütenukuun mõtsa käümä är mahus. A tulõ väällä, et mahus: mõts niild õigõ pia tsipa päält katõsaa inemise ilostõ hindä sisse. Edesi jääs üle õnnõ silmä ja kõrva valla hoita, kaia, kullõlda ja oppi. Midä mõts sis seo kõrd oppas?

1. Imealst mõts

Eesti filmin, mink nimes «Keskea rõõmud», sõitva kats autõtüt Talfna inemiisi Lõunõ-Eesti imetoetri Nigoli mano. Näil omma uma hengedhädä ja küsumise, miä tahtva targa ja kuulsa ravija käest küssü. Ku nä lõpus õigõlõ paika jõudva, om suur põld autit täüs ja vahtsilõ tulõjilõ andas järekkõrranummõr, miä jääs tuhändõst ülespoolõ.

Tan mõtsa all tulõ sama pilt ette. Midä naa inemise kõik tast otsva? Arvada iks tuudsamma, midä sääl filmin tegeläse luutsõ löüdü ravitsõ- ja käest: vastussit henge pääl olõvalõ.

Nii võigi arvada, et täambäse inemise omma uma hengetoetri löüdüni ja tollõs om mõts. Veeränd tunni ildampa, ku edimält väällä kuulutõt, nakkami suurõn ro-

RAHMANI JANI PILT

Uma Pido matkasara edimädsõle matkalõ oll tulnu päält 200 inemise, peris hulga om puio väihõl nätä ka noorõmbat rahvast.

dun minemä. Iin uut mõtsavelli punkrikotus.

2. Peris- ja väällamõtõldu hädä

Mi kaibami kõik aig kül ütte, kül tõist hädä. Kül om rahha veidü vai aigu veidü, kül ei mõista mi mõnõlõ hirmassõlõ hädäle rohto löüdü. Säändside mõttidõ tulõkil või tsipakõsõ märki, kuis om mõnõlõ töösõlõ elo olnu. Näütõses mõtsavellil.

Ütskõrd naksimi sõpruga mõtsan roitõn märkmä. Ollimi õkva tennü väiku tulõkõsõ üles ja tuu pääl vorstõ küdsänü. Ku näimi, mitu killo vorstõ mi väiku kambakõsõga kõrraga suust sisse ollimi ajanu, mõtlimi, kuis oll mõtsavellil. Kost saiva nimä

uma söõgi, midä mõtsan peris suur hulk kulus. Jah, näil olli avitaja, a inämbüisi olli nä noorõ mehe, kiä pikki maid jalaga käve. Säänest kampa es jõvva kiäki salahuisi üllen pitä, arvada pidi nä mõnikõrd nälgä nägemä ja arvada oll nii mõnigi rüüvmine köüdet tuuga, et ello jäiä.

Nii omgi meil tan küland rassõ kohut mõista, olli nuu mõtsavele sis rüüvli vai vabadusvõitõlja. Jah, nä rüüvse, a samal aol pidivä nä elämä esi kõik aig maahalaskmisõ hirmun. Ja seo es olõ näide ainumanõ hirm vai hädä.

3. Puu kasusõ korgõs...

Edesi tulõ ütõ paik, kon puu kasusõ kimmä vahjõga sirgõn

rian. Innembi om tan olnu kotus, kon puuloomakõisi mõtsa istutamisõs ette kasvatõdi. Ütekõrra, kunagi väega ammu, jäeti puukõsõ siiä rian kasuma ja täambä omma nä ütõ osa mõtsast.

No las omma päälegi. Ku tan muud ei näe, sis tuud iks, midä luulõtaja om ütelnü: «Puu kasusõ korgõs umbõlõ aigladõsõlt!» Olkõ nä sis kasvai rian, mõts kannatas hullõmbagi väällä.

4. Kähr ehitäs liina

Säälaman kõval om ütõ kinä mäekundikõnõ, kähruiusi täüs. Kähr ollõv sääne ellä, kiä kuvõmba kotusõlõ pääl mäekundi sisse suuri elämise liinu ehitäs. Oosõ omma mitmõn esi korgõsõn ja väällä saa kah pallõdõst esi

paigust. Mõnõ laisõmba eläjä, nigu rebäse ja kährigu, võtva kah mõnikõrd kähri ehitõdün oosõn platsi. Ega umavahel häste läbi ei saia, a kuigi eletäs iks ütenukuun är.

Kähri ehitet liin pand mõtlõma inemiisi maa- ja liinaelo päälle. Ku eläjä ei taha kannata tan maa seen uusin ütõdõsõ haisu, kuimuudu nuu inemise kül sääl liinan suurin maiun ellen toimõ saava?

5. Ütest tüüst mitu kassu

Tsipa edesi om kotus, kon varrampa om tõrva palotõt. Vai sis hütsi sepätüü jaos. A arvada iks tõrva ja noid hütsi, miä tõrvapalotamisõst perä jäänü, om sis perän sepätüü man tarvitõt.

Ku ütest tüüst saa mitu hädä asja, sis om tuu nutikas võimalus. Täambädsel pääväl üteldäs säändside asju kotsilõ «kuuntuutmisjaam». Üts sääne om olnu sis tõrvaahi, ütõl aol ja ütõ palotamisõga om saadu vanust puujuurist tõrva (kõnõlõmada tärpentii-nist, miä tõrvaauru seest kinni püüti) ja perä omma jäänü hüdsõ, midä sepätüü man vajja.

6. Mõts omgi imearst

Käümi töösõgi mõtsavelli punkri mant müüdä ja jõvami lõpus Mennikunnu suu viirde. Tan näemi, ku hulga meid kokko om. Vai om tan muud rahvast kah? Ei saaki edimält arvo, kas kõik omma matkalidsõ vai ei. Tan om majakõnõ, mitu tulõkotust, kon küdsetäs vorsti, tast nakkas päälle laudtii, miä suu päälle lätt.

Selgüs tulõ kätte, ku nakkami edesi minemä, parkmisplatsi poolõ. Tan om tõdõnõ parkmisplats ja tuugi om veerest veereni autit täüs. Või arvada, et pia sama pallõ, ku ütõtsel matkal, om tan noid, kiä ummapääd laudtii pite ja muidu mõtsa all roitva. Tan saa kinnitüst edimäne mõtõ: mõts om Eesti rahva jaos imearst, kotus, kost hengerahhu otsitas. Ja Mikita Valduri kirotõdu jutu tuust, kuis mõts om eestläse jaos midägi esieräliselt tähtsät, saa tan selge füüsilidsõ kuju.

Matk saa läbi. Olõmi maa- ha käänu nii 10 maamehe kilomeetret (mõtsan tunnus tii pikemb ku tii pääl), aigu om lännü päält kolmõ tunni. Järgmäne Uma Pido matk uut iin joba seo pühapäävä, 29. rehekuul. Kaema mindäs Võromaa ja Setomaa piiri ja kokko saias kell 11 Vahtõliina kand-si man.

Vana pilt kõnõlõs

PILT OM PERI VANA-VÖROMAA KULTUURIKUA MUUSÕUMIST

LÜÜTSEPÄ EDA

Om seo no puhtõ- vai pido- laud, kohe viirde hinnäst säätü? Krabi vahtõnõ koolimaja saa 20 aastakka vana. Samal aol om edimäne süüküs 123 aastaga päälle, ku külänemise ei näe kuuli minejit latsi. Õnnõ külä raamadukõgo maja töösõ kõrra pääl om viil valla. Sinnä tulõgi 10. rehekuul kokko väiku seltskund, et miilde tulõta varahadsõmpi aigõ.

Kavvaaignõ Krabi kooli oppaja ja direktri Uibo Siimo tulõtas miilde, kuis 20 aasta iist jäti kooliga kõüdedü inemise hüvaste vana koolimajaga, kon vaimuvalgust oll ant 103 aastakka. Tõösõki inneskõdsõ oppaja ja kooli tüütäjä tulõtasõ umma tüüd miilde.

Kikka Aino tull umal aol Krabi kuuli hoobis arvõammõtnigus, ildampa sai tüütärlatsi spordioppajas, opaš matõmaatikat kah. «Inne võistluisi oll vajja suusõ tõrvada ja tuud sai tetä ahopaistõl. A kütimi aho lahki. Ei tiä, mille, a parandi

LÜÜTSEPÄ EDA PILT

Inneskõdsõ kooli tüütäjä Kikka Aino, Raua Heldi, Uibo Siimo, Kuusõ Eha ja Liiskmani Tiiu koolimaja trepi pääl.

tuud plastõliiniga, perän direktri Lumi määrsõ viil uma ülikunna är,» saa Kikka Aino uma luo süäme päält är kõnõlda.

A raamadukõgõhoitja Taali Evi tulõtas inneskõdsõ spordioppaja jutu päälle miilde, kuis tä sporditunnin katõ sai, tuuperäst, et jäi 10 minotit tunni ildas. Inneskõdsõ raamadukõgõhoitja Liiskmani Tiiu tulõtas miilde 1950. aastit, kon es olõ rõivit

sälga panda. «Umblimi sõsaraga padakotist hammõ, tuud oll võimlõmisõ tunnin vajja.»

Pikääigsõl oppajal Raua Heldil om meelen, et 1952. aastagal tull tä kuuli oppajas ja samal aol tull edimäste klassi Kikka Jüri, kiä oll 20 aastat tagasi ütõ päämine vahtõ koolimaja ehitõse härgütäjä.

Uibo Siimo kõnõlõs, kuis ruutlasõ aviti vahtõ kooli-

maja müübli ja arvutidõga. A es lää ehitüs kah peris vipõruisilda. «Tull väällä, et kemmergupoti ja rõivahoiu nagü olli projektist väällä jäänü.» seletäs Uibo Siimo.

Kuusõ Ehalõ, kiä oll kooli kokk, om henge jäänü, et vahtõ koolimaja ehitõsõga võeti maaha ütõ illo pihlõpuu. «Vanast kasvi pihl talo väretin, et kurjõ vaimõ kavvõmbal hoita,» tiid tä.

Jutu läävä ka peris vanna aigu. Uibo Siimo mäletäs, kuis tä säitsmeaastadsõn kiudutamisõ aigu punkrin eli. «Es olõ teedä, kas ja kuis ma kuuli saa. A imä õks kõgõ ütõl, et tulõ oppi, tarkus om tarvilinõ vara.» Kiri tuu kotsilõ, et om vajja hoolõga oppi, sai kirotõt ka vahtõ koolimaja vüürüse saina päälle.

Ja omgi aig minnä tõistõ paika pito edesi pidämä. Teemi viil trepi pääl ütõ pildi. Pildi tegemise aigu om kuulda, kuis tsirk ossa pääl tsiristäs: «Külä pääl latsi küll, tsirr-tsirr, tossin tulõ kokko, tsirr, väiku latsiaid-algkuul, väiku latsiaid-algkuul, tsirr-tsirr.»

Teemi pürämiidi

1920. aastil oll koolin poissõl tunniplaani turnmisõ tunn ja tütrigõl samal aol näputüü tunn. A joba 1920. aastidõ töösõl poolõl saiva ka tütrigu õigusõ turni. Ainumanõ nõudminõ oll, et lühku püksi piät alt kummiga olõma.

Võimlõmisõga kõüdetüt peeti sis sporditunnõn tähtsäs. Üts põhjus oll ka tuu, et aktuisi ja

pitõ kavan oll iks kõgõ ka võimlõmisõ nummõr. Ütes ilonumbriis ja umaette etendüses oll pürämiite tegemine. Tuu nõudsõ hädä kuuntuüd ja tasakaalu. Täambädsõ pildi pääl om nätä, kuis Võro ütõgümnaasiumi poisi kooli saalin 1935. aastagal pürämiiti tegevä. Pildi om üles võtnu Zopa Gustav.

RUUSMAA ARTHUR,

Vana-Võromaa muusõumõõ päävarahõitja

